VAROLUŞSAL KRİZLER: İRAN, İSRAİL, AZERBAYCAN, ERMENİSTAN

Gözde KILIÇ YAŞIN

-

Analiz No : 2023 / 14

03.05.2023

Azerbaycanın Kafkasyada başarılı bir operasyonla işgal altında tutulan topraklarını kurtarmasından hemen sonra İran, bu statüko değişiminden memnuniyetsizliğini gösteren bir dizi girişimde bulundu. Özellikle Azerbaycanı kendi toprak parçası olan ancak kara bağlantısı bulunmayan Nahçıvana bağlayacak olan Zengezur Koridorunun açılmasını engellemek istiyor. Sınırda güç gösterisine dönüşen bir dizi askeri operasyon düzenlemenin yanı sıra İran, koridorun öngörülen güzergâhı yakınlarında yer alan Ermenistan'ın Kapan kentinde Başkonsolosluk da açtı. Azerbaycan-Ermenistan geriliminde her zaman açık şekilde Ermenistanı destekleyen İranın gerilimi bir üst seviyeye çıkarma ihtimali güçlü görülüyor.

İran, kendi içerisindeki güçlü Azerbaycan nüfusu nedeniyle tehdit algılıyor ve Ermenistanın bölgedeki varlığının korunmasını Güney Azerbaycan söylemini işlevsizleştirecek bir araç olarak görüyor. Sınır değişimi yaratamayacak olmasına rağmen Zengezur Koridorunun Ermenistanla bağlantısını keseceğini iddia ediyor. Azerbaycan-Nahçıvan arasındaki geliş-gidişin (gaz nakli ve ticaret dâhil) bugüne dek İran üzerinden yapılmış olması, Azerbaycan topraklarını işgal ettiği için kapalı tutulan sınırlar nedeniyle Ermenistanın tek ticaret ortağının İran olması, Ermenistanın İran-Rusya hattında bulunması, Orta Asya ticaretinin de rota değiştirecek[1] olması gibi bir dizi ekonomik sebep de söz konusu. Diğer taraftan İran ev sahipliğini yaptığı Hindistan, İran, Azerbaycan, Rusya, Orta Asya ve Avrupa arasında yük taşıyan 7.200 kilometrelik gemi, demiryolu ve karayolu güzergâhı olan Uluslararası Kuzey □□□□□ Ulaşım Koridoru'nun (INSTC) da önemini korumasını istiyor. Tümünün özeti İranın jeopolitik önemini kaybetmekten endişe etmesidir.

Diğer taraftan Azerbaycan-İsrail ilişkileri de İran için bir huzursuzluk kaynağı. Azerbaycan, 2016'dan bu yana silah ithalatının yaklaşık yüzde 70'ini İsrail'den gerçekleştiriyor ve İsrail de petrolünün yüzde 40'ını Bakü'den alıyor.[2] İran, iki ülke ilişkisinin daha fazlasını kapsadığını, Azerbaycanın hava sahasını İsrailin insansız hava uçaklarına kullandırdığını,

İsrailin terör ve sabotaj eylemleri için Azerbaycanı üs olarak kullandığını iddia ediyor. 29 Martta Azerbaycanın Tel Aviv Büyükelçiliği'nin açılışı gerilimi biraz daha arttırdı. İsrail Dışişleri Bakanı Eli Cohenin Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ile ortak basın toplantısındaki Azerbaycan ve İsrail, İran tehdidiyle karşı karşıya. İrana birlikte karşı koymalıyız. İranın nükleer kapasitesini artırmasını önlemeliyiz sözleri İranın kendisine karşı ortak cephe kurulduğu endişesini alevlendirdi. Azerbaycan bu iddiaların tümünü reddetse de bölgedeki gerilim artıyor. İranın sürpriz bir saldırı gerçekleştirmesi ihtimaller arasında sıralanıyor. Gerilimin daha büyük bir krize dönmesi ise salt Azerbaycan ve İran açısından değerlendirilemez. Daha büyük bir gerilim zaten kendisini hissettiriyordu.

Taşlar Yerinden Oynarken İran-İsrail Gerilimi

İran-İsrail arasında yıllardır suikastlar, sabotajlar, adam kaçırmalar ve siber operasyonlar içeren mücadele, karşılıklı tehdit algısı ve gerilim bazı son gelişmelerle daha da görünür olmaya başladı. Suudi Arabistan-İran arasında Çin destekli diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasına dönük adımlar, İsraili huzursuz eden konulardan biri. İsrail Başbakanı Netanyahunın Suudi Arabistanı İranla ortak olanlar sefalete ortak olmuşlardır. Lübnana, Yemen, Suriye ve Iraka bakın. Bu ülkeler nerdeyse başarısız devlet statüsünde[3] demesi rahatsızlığın açık göstergesi. Yine de İsrailde bu yakınlaşmanın iki ülke arasındaki köklü anlayış farklılıkları nedeniyle fazla ilerlemeyeceği değerlendirilmesi yapılıyor.[4] Çinin bölgedeki etkisinin artmasının doğuracağı yeni durum bir tarafa Suudi Arabistanın İran'a çok hızlı yatırım yapmaya hazırlanması,[5] Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Umman ve Bahreynin anlaşmadan duydukları memnuniyeti bildirmeleri,[6] bölge için yeni bir dönemin habercisi.

Arap ülkeleriyle İran arasındaki ilişkilerin normalleşmesi, İsrailin bir süredir Arap ülkeleriyle inşa etmekte olduğu barış sürecini de[7] her koşulda etkileyecektir. Nitekim İsrailin ABD Başkanı Donald Trump döneminde Arap ülkeleriyle anlaşmalar imzalaması, İrana karşı bir blok oluşturulduğu yönünde değerlendirilmekteydi. Şimdi ise İsrailin yürüttüğü normalleşme süreci yavaşlayabilir. İsrailin Arap ülkeleriyle yakınlaşması güvenlik ortamı oluşturduğu için ABDnin bölgeye daha az ilgi göstereceği tahminleri, Suudi Arabistanın İranla yakınlaşma ihtiyacına sebep olmuş olabilir. ABDnin İranı etkisizleştirme ihtimali gerçekçi görülmediği için de savaş dışı arayışlar, diplomatik girişimler makul görünüyor olmalı. Farklı gelişmeler ve farklı rotalar gibi görünen ama aslında birbiriyle bağlantılı, biri diğerini hızlandıran süreçler ☀ İran-Suudi Arabistan yakınlaşması, Körfez ülkelerinin güvenlik endişelerini azaltıyorsa da İsrail açısından İranın geliştirmekte olduğu nükleer program yaşamsal bir tehdit olmayı sürdürüyor. Dolayısıyla diğerleri için barış süreci anlamına gelse de bu normalleşme, İsrail açısından endişe verici bir gelişmedir ve zayıflık göstermemek adına gerekirse tek başına hareket etme kararlılığını sürdürecektir.

Birbirini tetikleyen olayların arasında İsrail basınına yansıyan Biden yönetiminin İran'la kısmi bir nükleer anlaşmaya dönüş fikrini araştırdığı haberi de yer alıyor. Yeni pazarlığın İran'ın nükleer programının belirli kısımlarını bazı yaptırımların hafifletilmesi karşılığında dondurması çerçevesinde olacağı iddia edilmektedir.[8] Bu çerçevede ABD istihbarat topluluğunun İsrail'e giderek daha fazla odaklandığı da[9] iddia edilerek Biden yönetiminin

İsrail'i İran'ın nükleer programına saldırmaktan caydırmak üzere önlem alma hazırlığında olduğu yorumları yapılmaktadır. Bidenın Obama gibi, İsrail'i dizginlemeyi birinci önceliği haline getirdiği ve ABD istihbaratını herhangi bir işarete karşı tetikte olmak üzere görevlendirdiği iddia ediliyor. Dolayısıyla hem İsrailin gerilimi bir üst seviyeye yükseltmesine dönük bir riskin varlığı söz konusudur hem de İsrail yeni dönemde kendisini daha fazla sıkışmış ve izolasyona uğramış hissetmektedir. Tüm bunların Kafkasyaya da yansıması oluyor ve fazlası da olabilir.

Zengezur Koridoru

İran'daki Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Basra Körfezi ve Komşu Ülkeler Çalışmaları Başkanı Cevad Hayraniyanın açıklamaları dikkate alınırsa sadece İran, Zengezur Koridorundan rahatsızlık duymaktadır. Buna göre Rusya, koridorların kontrolünü elinde tutacağı için, Çin de İpek Yolu güzergâhını tamamlayacak ve Avrupaya bağlanan bir rota olarak göreceği için Zengezur Koridoru meselesine Tahrandan farklı yaklaşmaktadır. [10] Gerçekten de Çin, Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesini de desteklemişti çünkü Çinin Kuşak ve Yol Girişimi açısından zaten Kafkasya güzergâhı önemliydi. Diğer taraftan Çin için daha avantajlı olan Kazakistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiyeden geçen Orta Koridor, İran üzerinden geçen Güney Koridoruna alternatif olmaktadır. Zengezurun açılması daha da kısa bir koridor anlamına gelecektir. Dolayısıyla Ermenistan için de yeni fırsatlar olacağı açıktır. İranın Zengezur Koridoruna Ermenistandan daha çok tepki göstermesinin sebepleri arasında Ermenistanın ticari bağımlılığının azalması bir sebep olarak sayılabilir.

Ne var ki Laçin Koridoru konusundaki anlaşmazlıkların gölgesinde kalan Zengezur Koridoru, Azerbaycan için çok önemli ve iki koridor arasında bir karşılıklılık bağı kurmuş gibi görünüyor. Dolayısıyla Azerbaycan eninde sonunda enerjisini Zengezur Koridorunun açılmasına yönlendirecektir. İranın (ya da Azerbaycanın) diplomasi yollarını tüketmemesi bölgenin istikrarı açısından önem taşıyacaktır.

Diğer taraftan İranın Kafkasyadaki anlaşmazlıklardaki tarafını net şekilde belirtmesi Ermenistan-Azerbaycan ateşkesinin sürdürülmesini ve kalıcı barışın sağlanmasına kadar bölgedeki sakinliğin korunmasını zorunlu kılıyor. Çünkü küçük hareketler birkaç cepheli savaşları gündeme getirebilir ve böyle bir savaş ne İran ne Azerbaycan için tercih edilebilir olmayacaktır.

Ekonomik, siyasi ve askeri bir dizi sebep İranın İsrailden algıladığı tehdidi Azerbaycana da yansıtmasına neden oluyor. İranın herhangi bir bahaneyle riskleri artırması, İsrailin ve Türkiyenin de varlıklarını güçlü şekilde Azerbaycan lehine hissettirmeleri anlamına gelecektir. Orta Doğuda taşların yer değiştirmesi, yeni tehditlere karşı diğer bölgelerde güvenlik yaratma amacı taşıyor olabilir ancak en başta güvenlik ortamını daha da genişletmeyi hedeflemek gerçekçi ve akılcı bir yol olacaktır. İran, Suudi Arabistanla barış süreci yürütebiliyorsa Azerbaycanla da bunu yapabilir; barışı konuşabilecekleri çok daha fazla ortak zeminin bulunduğu açıktır. Azerbaycan topraklarını geri aldığı halihazırdaki statünün değişmesine izin vermeyecektir, ancak Kafkasyada kalıcı barış ortamını birlikte sağlamak üzere İrana masada her zaman yer ayırmaktadır.

[1] Trans Hazar rotası da buna dâhildir. Bkz. Kanat Altynbayev, Kazakhstan eyes Trans-Caspian route to avoid transport through Russia,7 June 2022, https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2022/06/07/feature-01

[2] Mohammad Ayatollahi Tabaar, Small Countries, Big War, Foreign Affairs, 10 April 2023, https://www.foreignaffairs.com/armenia/azerbaijan-armenia-could-spark-wider-crisis

[3] Tovah Lazaroff, Iran's partners face misery, Netanyahu says as Riyadh mends Tehran ties, 20 Nisan 2023, The Jerusalem Post, https://www.jpost.com/israel-news/article-739768

[4] Yoni Ben Menachem, Why Did Saudi Arabia Change Its Orientation to Iran and the West?, Jerusalem Center for Public Affairs, 25 April 2023

[5] The Impact of the Saudi-Iranian Rapprochement on Middle East Conflicts, 19 April 2023, International Crisis Group, https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran-saudi-arabia/impact-saudi-iranian

[6] Bahrain welcomes statement on resumption of Saudi-Iranian diplomatic relations, Bahrain News Agency, 10 Mart 2023, https://www.bna.bh/en/news?cms=q8FmFJgiscL2fwIzON1%2BDqNphLm7fkAaoKvxCmYc3%2FE%3D ; Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn, ABD Başkanı Donald Trump'ın 1.500'den fazla yeni yaptırım kararını desteklemekteydi. Bugün Bahreyn hariç tüm Körfez Arap devletleri, İran ile tam diplomatik ilişkileri yeniden kurdular veya kurmayı planlıyorlar.

[7] İsrail, Mısır (17 Eylül 1978-Camp David Sözleşmesi) , Ürdün(26 Ekim 1994- Vadi Arabe Barış Anlaşması), Birleşik Arap Emirlikleri (13 Ağustos 2020- Abraham Anlaşması), Bahreyn (11 Eylül 2020), Sudan (10 Aralık 2020) ve Fas (10 Aralık 2020) ile anlaşmalar imzalamış, bu ülkelerde diplomatik temsilcilikler açmış ve ulaşım, yenilenebilir enerji, savunma, sağlık, siber güvenlik, tarım, sulama, turizm ve tıp gibi alanlarda yeni anlaşmalarla işbirliğini geliştirmiştir.

[8] Avigdor Haselkorn, Why has the U.S. intensified its spying on Israel?, Y Net News, 27 April 2023, https://www.ynetnews.com/article/rjybndv72

[9] Buna göre, ajans şu anda telefon görüşmeleri, dijital mesajlaşma ve şifreli iletimler dâhil olmak üzere İsrail elektronik iletişim trafiği için yaklaşık 250 analist, çevirmen, dilbilimci, telefon dinleyicisi ve izleyicisini istihdam ediyor. Avigdor Haselkorn, Why has the U.S. intensified its spying on Israel?, Y Net News, 27 April 2023, https://www.ynetnews.com/article/rjybndv72

[10] İran, Çin ve Rusya arasında ''Zengezur Koridoru'' çatlağı: Türkiye'ye bağımlı hale geldiler, 5 Nisan 2023, https://www.star.com.tr/ekonomi/iran-cin-ve-rusya-arasinda-zengezur-koridoru-catlagi-turkiyeye-bagimli-hale-geldiler-haber-1777455/

Yazar Hakkında :

-

Atıfta bulunmak için: YAŞIN, Gözde KILIÇ. 2026. "VAROLUŞSAL KRİZLER: İRAN, İSRAİL, AZERBAYCAN, ERMENİSTAN." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2023 / 14. Mayıs 03. Erişim Kasım 22, 2026. https://avim.org.tr/public/tr/Analiz/VAROLUSSAL-KRIZLER-IRAN-ISRAIL-AZERBAYCAN-ERMENISTAN

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır